

ЛОКАЛІЗМИ В СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРКАХ ДОНЕЧЧИНИ

*Н. Б. Клименко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки
Донецького національного технічного університету
(Покровськ, Україна)*

e-mail: natalia.klymenko@donntu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-4407-4306

У статті звернено увагу на лексику вузьколокального характеру в говірках Донеччини, функціонування якої зумовлене не лише появою нових слів на позначення специфічних місцевих реалій, а й збереженням давніх за походженням назв, що мають затемнену, непрозору мотивацію. Частина досліджуваних назв вузьколокального характеру є інноваціями, характерними для зон контактних говірок, із прозорою мотивацією та спільними для новостворених говорів моделями словотворення. Деякі локальні найменування виникли внаслідок специфічних фонетичних та словотвірних процесів у досліджуваних говірках. Чи не найбільшу групу назв вузьколокального характеру становлять східностепові номени, утворені внаслідок зміни семантичної структури слів.

Подальше вивчення східностепових локалізмів сприятиме не тільки уточненню специфіки та ареальної поведінки новостворених говірок українського діалектного континууму, а й з'ясуванню номінаційних та ареалогічних процесів в українській діалектній мові.

Ключові слова: східностепові говірки, ендемічна лексика, діалектні особливості, номінаційні процеси, локалізми, регіоналізми, семантична структура слова.

Актуальність. Лексика вузьколокального характеру, або локалізми, неодноразово була предметом спеціальних досліджень в українському мовознавстві. Аналізу просторово обмежених одиниць української діалектної мови присвячені роботи М. В. Никончука [1; 2], П. Ю. Гриценка [3], К. Д. Глуховцевої [1], Г. І. Гримашевич [2], Т. М. Тищенко [11] та ін. Однак і досі ендемізми як лінгвемі локального поширення на українському діалектному ґрунті досліджені фрагментарно, в основному на матеріалі поліських говірок [2; 8; 9], рідше південно-західних [11].

Актуальність вивчення ендемічної лексики зумовлена ще й тим, що для повної характеристики складу та змін у лексичній системі української діалектної мови необхідно дослідити різні, у тому числі й несистемні явища, що часто ускладнюють картографування, зневиразнюють ареали основних протиставлюваних явищ [3, с. 238].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На недостатньому вивченні таких місцевих слів наголошує П. Ю. Гриценко: «Географія локалізмів, окреслення зон їх підвищеної концентрації, вияв чинників їх постання ще не стали предметом докладного розгляду. Тому картина просторового розміщення лексики, встановлювана на основі лише (чи переважно) картографування явищ протиставних, позбавлена повноти інформації» [4, с. 41].

Особливо актуальним дослідження ендемічної лексики видається щодо новостворених українських діалектів для визначення зв'язків говорів нової формації з материнськими говірками, сусідніми російськими та українськими говірками, з'ясування основних тенденцій розвитку та дослідження специфіки українських говорів пізнього творення. Адже «усталена у вихідних старожитніх говірках лексика, із якою прибули на місця нові переселенці і на основі якої формувалася словниковий склад нових говірок, зазнала закономірних перетворень, викликаних зміною реалемного плану: регіональні природні умови [...], кліматичні особливості новозаселеної території, [...] зміна роду занять, швидка зміна соціальних умов та побуту – спричинили не тільки появу лексичних інновацій, а й сприяли зміні в структурі лексичної системи» [12, с. 114]. Усе це, безумовно, підкреслює актуальність дослідження лексики вузьколокального характеру новостворених східностепових говірок.

Ще М. В. Никончук наголошував на тому, що категоричність визначення ендемічного статусу має зумовлений характер, оскільки наступні обстеження слов'янських діалектів незмінно внесуть корективи й значно зменшать кількість ендемізмів [9, с. 4]. Лексема, яку сьогодні можна вважати ендемічною, через деякий час може втратити таку особливість, оскільки її буде виявлено в інших говірках [2, с. 290]. Тому вважаємо за доцільне специфічні діалектні утворення, які ще не засвідчені дослідниками в лінгвістичних та лексикографічних джерелах, називати локалізмами, погоджуючись із думкою К. Д. Глуховцевої [1, с. 177–178].

Метою цієї статті є аналіз локалізмів у лексичній системі східностепових говірок Донеччини.

Матеріали й методи дослідження. Джерельним підґрунтям стали: «Матеріали до словника східностепових українських говірок» [МССУГ 2006], лексикографічні додатки до дисертацій, присвячених аналізу тематичних груп лексики східностепових говірок Донеччини [5; 7], студентські записи діалектного матеріалу, здійснені протягом 1998–2014 рр. під час діалектологічних експедицій, авторські записи діалектної лексики на позначення одягу, взуття, прикрас, головних уборів, уживаних у донецьких говорах. Основний метод дослідження – описовий.

Результати дослідження та їх обговорення. Для уникнення будь-яких термінологічних розбіжностей наголошуємо на відмінностях між діалектною лексикою, поширеною в певному регіоні, та діалектними назвами, уживаними в окремих говірках, які є спорадичними, їх, як правило, не картографують, а вміщують у коментарях до лінгвістичних карт. Якщо перші зараховують до регіоналізмів, то інші і є лексикою вузьколокального характеру, або локалізмами. Чимало прикладів регіоналізмів знаходимо в лексикологічних та лексикографічних дослідженнях східностепових говірок. Наприклад: *бухánка* ‘хлібина’, *це^нбérка* ‘відро’, *бутил’óк* ‘трилітрова скляна банка’, *розорíт* ‘розібрати на частини’, *пособíт* ‘допомогти’, *барán*, *барáничик* ‘середина кавуна’, *годíна*, *годíнка* ‘добра погода’, *зробкі* ‘поминальне свято’, *санéтка* ‘низький широкий плетений кошик з двома ручками’, *потáпу’ї* ‘страва зі шматочків хліба, зволжених водою та приправлених олією’, *кóвганка* ‘дерев’яний посуд, у якому готують, товчуть сало для заправлення борщу’ [МССУГ, 4], *кабíц’а* ‘літня плитка надворі’ [ССУГ, 21], *тормозóк* ‘1) їжа, яку беруть шахтарі з собою в шахту; 2) будь-яка їжа, яку беруть із собою в дорогу’. До регіоналізмів зараховуємо й діалектні слова, виникнення яких спричинене активними системними змінами, наявними в певній групі говірок, або говорі. Порівняймо: *наохл’áб* ‘наопашки’ (Пав М, Є М), *ко^нхвéта* (*ко^нф’éта*) ‘цукерка (загальна назва)’, *скамéл’ка* ‘переносна кімнатна лава для сидіння’ [МССУГ, 5], *л’áпалка* ‘прилад для биття мух’ (Усп М, Нов Ст, Красногор, Н-укр М) [МССУГ, 54], *жа́бр’ї* ‘органи дихання у риб та деяких інших водяних тварин, які дихають киснем, розчиненим у воді’ (КЄ, Бз НА, Усп М, Красногор, Нов Ст) [МССУГ, 32].

До регіоналізмів належать також росіянізми, уживання яких є однією з яскравих діалектних рис східностепових говірок, що зумовлене близькістю сусідніх російських говірок та впливом російської мови як нерідко домінантної мови спілкування в містах Донеччини. Тому в багатьох українських говірках у східній частині українського діалектного континууму спостерігаємо чимало діалектних назв, що є фонетично «адаптованими» росіянізмами – пор.: *сáхар*, *шч’ас*, *д’éлат*, *вóздух*, *мóлн’їя*, *об’азáт’ел’но*, *пон’áтно* (*пойн’áтно*), *зв’ізда*, *с’íl’óтка*, *пл’ес’ін*, *на́да*, *не^нд’л’а* ‘тиждень’, *с’т’ірáт* ‘прати’, *нара́ви^ц’а* ‘подобається’ або контамінованими назвами, що також можна зарахувати до регіональної діалектної лексики: *пóмни^тти^еме^нш*, *огуриц’ї*, *ви^рраба́туват’*.

Серед локальних найменувань, засвідчених у східностепових говірках, наявні інновації з прозорою мотивацією, «творення яких пов’язане з прагненням уникнути в умовах міждіалектних контактів специфічних слів, замінивши їх загальнозрозумілими» [1, с. 178]. Наприклад: *све^нрбл’áчка* ‘кропива’ (Є М), *с’óрбанка* ‘дуже рідкий суп’ (Бл Амв), *л’óпанка* ‘рідка картопля’ (Н-укр М), *кладу́нка* ‘невелика кишеня, сумочка у вигляді кишені,

яку жінки носили під фартухом для зберігання дрібних речей' (Кам Д), *куче^р'áвчики* 'печені вироби з м'ясним фаршем, що зовні нагадують кучеряве волосся' (Н-укр М). Порівняймо: *куч'е^р'áвчи^еки рóбл'ац':а йак / náда хварш / náда корж'і вáфе^л'н'і / намазуйт' т'і корж'і хváрише^м / в йайічко вмокуйец':а / п'іджар'уйут' / от тоб'і і куч'е^р'áвчи^еки получáйуц':а //* (Н-укр М).

Локальними найменуваннями з прозорою мотивацією є й номени *пóтни^ек* (Кам Д) та *розтóчка* (Бз НА) як репрезентанти семени 'ластка, клин під рукавом чоловічої сорочки народного крою та верхнього жіночого одягу'. Для компонентів цієї мікрогрупи назв в обстежуваних говірках характерна значна варіативність: *ластка, лáстовка, ластови́ц'а, лáтиц'а, лáци^ек, встáвка, клин, к'л'инéц', к'л'ин, розтóчка, пóтник, лáск'ит, латун', лáтичка, лáтка, настáвка, застáвка, вустáвка, устáвка, вставчи́на, клі́нчик*. Більшість зазначених лексем відомі іншим українським говорам, українській літературній мові або говорам інших слов'янських мов – пор.: *клин (клинéц')* '... 2) про трикутну, часто висунуту гострим кінцем уперед, форму чого-небудь...' [СУМ, IV, 182–183]; закарп., львів. *клин* 'квадратний кусок полотна під рукавом' [Матейко, 46], закарп. *ластка, лáст'івка, лáстовка, ластови́ц'а* 'чотирикутний клинець, що вшивається між рукавом і станком сорочки' [Дзензелівський, I, 46], *ластови́ц'а* 'подрукавний клин...' [СРДГ, II, 108]; полт. *у́ставка, ву́ставка* 'вишиті, вставлені шматки полотна на рукавах жіночої сорочки' [Ващенко, 96]; поліс. *латун'* 'полатаний піджак' [Лисенко, 112], *ластови́ц'а* 'ластка' [Чабаненко, II, 243]. Серед наведених номенив аналізованої реалії тільки назви *розтóчка* й *пóтник* можна назвати східностеповими локалізмами.

До вузьколокальних найменувань із прозорою мотивацією, зафіксованих у східностепових говірках, можна зарахувати також специфічну емоційно забарвлену назву одягу для немовлят *се^рун'ц'і* (Є М) – пор. інші східностепові назви цієї реалії: *повзункі, ползункі, по^взункі, штáни^еки, штан'ішки*.

Серед східностепових локалізмів із прозорою мотивацією є й лексеми на позначення їжі: *ки^есл'áтни^ек* 'приплюснутий, поколотий ножом хлібець із кислого тіста, спечений на сковороді' (Бил Сл), *л'áпанéц'* 'т. с.' (Грод), *ч'аснічи^еки* 'пампушки з часником' (Н-укр М), *абрикос'áнка* 'алкогольний напій, вироблений з абрикос та цукру способом бродіння' (Зор П), *йáблучни^ек* 'напій із сушених фруктів, переважно яблук' (Зор П); сільськогосподарських понять: *зе^л'е^н'кó* 'недорозвинений качан кукурудзи' (Удачне), *пе^р'е^д'рисра́ка* 'терен (*Prunus spinosa*)', *украї́н'с'кий банáн* 'ревінь (*Rheum undulatum* L.)' (Дон В). Порівняймо: *дúмали / шо то хр'ін / а то не^м хр'ін / а р'év'ен' був / це назі^ева́йут' у нас украї́нс'ким банáном / бо йогó не^м ліст'а йід'áт' / а стóвпчи^ек //* (Дон В) [7, с. 70].

Східностеповим локалізмам із прозорою мотивацією протиставляємо ендемічні назви затемненої етимології. До них відносимо назву *троакáр (тройекáр, тройакáр)* з розгалуженою семантичною структурою, поширену в мар'їнсько-волноваському мікроареалі донецьких говірок. Так, у частині східностепових говірок номен *троакáр* репрезентує семему 'довгий верхній піджак без підкладки, пошитий із чотирьох частин, для носіння восени або навесні' (Сонц, Мих П, Ол М, Роя, Олексіівка ВН, ВП ВН, Шевч ВН, ВН, Пав М, Ол В, Мангуш), *тройекáр* 'т. с.' – Усп М, Кат М, Ант М. У декількох аналізованих говірках цю назву використовують для позначення комплекту одягу з трьох частин: довгого піджака, спідниці, жилета (Мих Ол, Серг Сл, Пр Сл).

До локалізмів із непрозорою мотивацією належать номени: *лáск'ит* 'ластка, клин під рукавом чоловічої сорочки народного крою та верхнього жіночого одягу' (Ст В), *лáци^ек* 'т. с.' (Вільне, ЗГ ВН). Порівняймо: лемк. *лáцкиий* 'легкий, вигідний, зручний' [Пиртей, 157]; сх.-под. *лác'ц'ік, лác't'ік* '1) цупка бавовняна тканина, блисуча з одного боку; 2) тканина, здатна легко розтягуватися до попередньої форми; 3) шматок тканини' [Березовська, 138–139].

Серед східностепових локалізмів із непрозорою мотивацією виділяємо низку назв їжі: *катлáнка* 'різновид приплюснутого, поколотого ножом хлібця з кислого тіста,

смаженого на сковороді' (Стмйр ВН), *sardık* 'міцний алкогольний напій, виготовлений кустарним способом' (Петр-2 Ол), *би°вбан* 'т. с.' (Бл Амв), *чи°ме°ргес* 'т. с.' (Зл В), *шиба* 'останній невеликий шматок хліба' (ЗК КЛ, Нов КЛ, Тет Сл), *мандра* 'т. с.' (Тет Сл), *марапел°ки* 'сорт слив невеликого розміру' (Гр), *ховришки* 'печені вироби з варенням, нанесеним зверху' (Н-укр М).

До східностепових назв вузьколокального характеру з непрозорою мотивацією зараховуємо, безперечно, і запозичені з інших мов номени, що їх сьогодні українці вже не сприймають як чужі, оскільки самі реалії широко використовують у побуті. До таких назв належать: *шумуш* (*сумуш*, *шамуша*) 'прісний пиріг із начинкою' [5, с. 69], *кубе°те* 'т. с.' (Стмйр ВН, Стмл ВН, Св В, Нов-2 Яс) [5, с. 69]. До лексичного складу східностепових українських говірок такі номени потрапили з урумських говірок. Так, серед урумських назв їжі знаходимо й лексему *куьбете* 'пиріг' і *шумуш* 'т. с.' [10, с. 54]. В українських новостворених говірках ці назви засвоєні настільки, що респонденти вже не сприймають їх як назви страв грецької кухні. Свідченням цього є фонетичне й граматичне освоєння лексеми *шумуш* як *сумуш*, *шамуша*.

Локалізми з непрозорою мотивацією наявні і в інших тематичних групах лексики. Наприклад, *шп°л°пан* 'капуста, що не склалася в головку' (Н-кат Ст), *хадарма* 'прибудова до хати' (Гр М), *к°інта* 'колосок проса' (Є В), *охр°ан* 'приміщення сільськогосподарського призначення' (Удачне), *бол°абуха* 'сажка, грибовий паразит у вигляді чорних наростів на кукурудзі та на інших рослинах' (Олексіївка ВН), *л°хтма* 'сколотини', *д°іл°ака* 'спідниця з риболовецької сітки' (Бз НА), *т°іраса* 'жіноче пальто вільного крою' (Петр Ст), *акай°ама* 'пристрій для ловлі риби, зроблений із міцних ниток, які перехрещуються і закріплюються на однакових проміжках вузлами' (Бз НА).

Докладніше розглянемо деякі з наведених східностепових локалізмів, що входять до семантичного поля «Сільськогосподарська лексика».

Серед назв, що репрезентують у східностепових говірках семему 'колосок проса', привертає увагу вузьколокальна лексема *к°інта*, не засвідчена в інших діалектних джерелах. У словнику В. Даля зафіксовано родовий відмінок іменника *к°інот* – *к°інт°а*, що репрезентує семему 'ніготь' і 'коготь' [Даль, 2: 108]. Можливо, східностепове *к°інта* 'колосок проса' споріднене з *к°інот* і є наслідком метафоричного перенесення на основі подібності за формою.

Спорадично в східностепових говірках як маніфестант семеми 'прибудова до хати' вживана лексема *хадарма* (Гр М) – пор.: *хадар* – похідне від лексеми *када* [Радлов II, 1684], відома тюркським мовам із семемою 'прикріпить, прибить гвоздь, укріпить'. Відповідна назва, очевидно, стала вживаною завдяки міждіалектним і міжмовним контактам, адже в частині населених пунктів Донецької області живуть тюркомовні греки [10, с. 52]. Цікаво, що вузьколокальна лексема *хадарма* виявлена й у н. п. Ол В, однак із іншим значенням «непотріб»: *ос° віки°ну ц°у хадарму° / хлам° такий° зда°р°вий / машинка ст°ірал°на у мене стар°а* // [7, с. 120].

Для деяких вузьколокальних назв із непрозорою мотивацією зафіксовано випадки так званої «живомовної народної мотивації». Це стосується, наприклад, лексеми *бол°абуха*. Порівняймо: *на кукурудзу напад°а йак°ас° така° бол°ач°ка / така° бол°абуха напад°а / бол°абухи р°обл°ац°:а* // (Олексіївка ВН).

Утворення частини локалізмів східностепових говірок пов'язане з певними фонетичними змінами, причому не завжди закономірними, що було відзначено К. Д. Глуховцевою в східнослов'янських новостворених говірках [1, с. 178]. Подібне фіксуємо й у східностепових говірках Донеччини. Наприклад, *в°хли°к* 'предмет жіночої білизни, що облягає груди' (С) – пор. укр. літ. *ліфчик* 'т. с.' [СУМ, 4, с. 532], сх.-ст. *л°хви°к* 'т. с.' (весь ареал східностепових говірок); *кавр°аточка* 'кухоль' (Є М) – пор.: укр. діал. *карватка* 'кухоль' [СУМ, 4, с. 104]; *сколо°на* 'побічний рідкий продукт, що одержують при збиванні масла з вершків, сметани' (Арт Амв, Мик В) – пор. укр. літ. *сколотини* 'т. с.' [СУМ, 9, с. 292]; *мози°во* 'молозиво' (Бил Сл); *п°іц°кац°:а* 'забруднювати руки чимось' (Є М) – пор.

пецькатся – запозичення з польської мови; п. *peckać się* ‘бруднитися, мазатися; возитися, копошитися’ надійної етимології не має [ЕСУМ, 4, с. 363]. Можливо, лексема *n'ic'kaц':a* є видозміненим реліктом південно-західних українських говірок, що також узяли участь у формуванні новостворених говірок Донеччини.

Іншу групу східностепових локалізмів становлять номені, що виникли внаслідок творення за специфічними словотвірними моделями. Наприклад, лексема *p'aduшка* ‘покривало для ліжка, лави’ – пор.: укр. *раднó* ‘вид простирадла або покривала з ряднини’ [СУМ, 8, с. 923], рос. *постырушка* [Ожегов, с. 560].

Відмінною рисою таких слів є те, що при спільній кореневій морфемі аналізовану діалектну східностепову інновацію відрізняють словотвірні афікси або порядок компонентів слів. Такі східностепові лексичні інновації утворені здебільшого суфіксальним способом. Пор.: сх.-ст. *tu'dzul'a* ‘гуля на пальці ноги, руки’ (*tu'dzá* – наріст, гуля, пухлина [ЕСУМ, 1, с. 505]). Це слово перебуває в синонімічних відношеннях з лексемою *morčul'a* – пор. укр. літ. ‘гуля’ [ЕСУМ, 4, с. 512], їхню подібність простежуємо також на рівні будови (суфікс *-ul'-a*). Спільнокореневе префіксальне слово *ri'tu'dzul'a* в говірці Є М означає ‘хвора нога’ або ‘нога старої людини’. Таким же є суфіксальне утворення *dr'anč'uč'a* – пор. *дряпуга, дрян'я* ‘дрантя’ [ЕСУМ, 2, с. 137].

Чи не найбільшу групу в досліджуваних говірках утворюють локалізми, виникнення яких пов'язане зі зміною лексичного значення відомих номенів. Така дифузність семантичної структури лексем є однією з найбільш властивих рис новостворених східностепових говірок Донеччини. «Специфіка лексичної системи аналізованих говірок полягає не стільки у функціонуванні лексики, уживаної тільки в східностепових українських говірках (*троакáр, лáцик, пóтник, с'т'írка, розтóчка, кладúнка*), скільки в семантичній спеціалізації окремих номенів, відомих іншим українським діалектам; причому особливості семантичної спеціалізації лексем у східностепових говірках залежали від різних тенденцій розвитку семантичної структури слова – від звуження до ускладнення семантики окремої назви, так і повної зміни значення слова» [6, с. 15].

До східностепових локалізмів, що виникли внаслідок зміни семантичної структури слова належать такі: *mámka* «велика хижа риба роду окунеподібних, яка містить багато ікри й живе в прісній та морській воді» (Бз НА); *токсикóз* «отруєння бджіл отрутохімкатами, які застосовують для боротьби зі шкідливими комахами, хворобами сільськогосподарських культур та бур'янами» (Гр); *p'ábчик* «моряцька смугаста спідня сорочка, звичайно трикотажна» (М-Кач НА, Коз НА), *лапс'ордák* (*лапс'ердák, лапс'урдák, лапсардák*) «ірон. назва будь-якого верхнього одягу» (у більшості східностепових говірок); *сúкн'a* «спідниця з сукна» (Красногор, Лис Амв, Вас Амв, Серд Ш, Ст В); *д'íd* «дротяний гачок гаплика» (Вільне ВН, Шевч ВН), *закóт* «верхній зимовий одяг рівного крою, з овечої шкіри, з широким виложистим коміром» (Н-петр ВН), *калитá* «кишеня, яку жінки носили під фартухом» (Шах Яс); *тóрбочка* «т. с.» (Роя М); *кл'óци'ки* «оладки» (Є М); *кобура́* «капюшон» (Є М); *n'ídкát* «прибудова до хати» (Олексіївка ВН); *зб'íж':a* «накип, те, що збігло на плиту під час приготування їжі» (Під); *зб'íж':a* «місце, де збираються люди» – Н-ап В; *врóда* «врожай, кількість зібраних за сезон плодів» (Ст-мих М), *шійá* «похилий, зі сходами спуск до льоху» (Ор Яс), *санáчка* «жінка, яка обробляє просапані культури» (Стмйр ВН); *шійка* «очищена, промита й проварена гусяча шия, начинена шматочками м'яса» (С); *ййжачóк* «металевий прилад із загнутими кінцями для витягання затонулих відер з дна колодязя» (Корсунь). Можна припустити, що такі зміни в семантичній структурі номенів багатьох тематичних груп лексики зумовлені як «потенційними можливостями вихідного семантичного комплексу, так і діянням типових панлокальних моделей семантичної деривації» [4, с. 159].

Висновки й перспективи дослідження. Таким чином, функціонування в досліджуваних говірках локалізмів зумовлене не тільки появою нових слів на позначення специфічних місцевих реалій природного походження та антропогенних, а й збереженням давніх за походженням назв, що мають затемнену, непрозору мотивацію. Причому останні

можуть зберігатися в говірці як реліктові назви (*троакáр (тройекáр, тройакáр), лáск'ít, сардік, би°вбáн, чиме°ргéс, ви°нси°рада, д'íl'áка, т'íраса*), так і бути місцевими назвами сучасних понять (*шири°котá, ховри°шики, шушлавóк, шп'íl'пан, хадармá, кубетé, шум'уш*), що пов'язане з особливостями реалемного плану та структурою лексики новостворених говірок.

Частина наведених назв вузьколокального характеру є інноваціями, характерними для зон контактних говірок, із прозорою мотивацією та спільними для новостворених говорів моделями словотворення (*пóтни°к, с'óрбанка, йáблучник, абри°кос'áнка*). Деякі локальні найменування виникли внаслідок специфічних фонетичних та словотвірних процесів у досліджуваних говірках (*в'íхли°к, каврáточка, п'íц'кац':а, ригидз'ул'а, р'ад'ушка*).

Чи не найбільшу групу назв вузьколокального характеру становлять східностепові номени, утворені внаслідок дифузності семантичної структури слів (*хабóт':а, шійя, шійка, ййжачóк, зб'íж':а, врода*).

Подальше вивчення локальних номенів східностепових говірок сприятиме не тільки уточненню специфіки та ареальної поведінки новостворених говірок українського діалектного континууму, а й з'ясуванню номінаційних та ареалогічних процесів в українській діалектній мові.

Список скорочень назв обстежених населених пунктів Донецької області

Арт Амв – Артемівка Амвросіївського району, **Андр ВН** – Андріївка Великоновосілівського району, **Ант М** – Антонівка Мар'їнського району, **Андр Сн** – Андріївка м.Сніжного, **Бз НА** – Безіменне Новоазовського району, **Бил Сл** – Билбасівка Слов'янського району, **Бл Амв** – Благодатне Амвросіївського району, **Бл В** – Благодатне Волноваського району, **Вас Амв** – Василівка Амвросіївського району, **Вільне** – Вільне Волноваського району, **Вільх** – Вільховчик Шахтарського району, **Вір К** – Віролюбівка Костянтинівського району, **Вір Д** – Вірівка Добропільського району, **ВН** – Велика Новосілка, **Воздв** – Воздвиженка Покровського району, **ВП ВН** – Вільне Поле Великоновосілівського району, **Гл Ст** – Глинки Старобешівського району, **Г-О Б** – Греково-Олександрівка Бойківського району, **Граб Амв** – Грабське Амвросіївського району, **Гр Балка** – Громова Балка Олександрівського району, **Гр** – Гришине Покровського району, **Грод** – Гродівка Покровського району, **Гр М** – Григорівка Мар'їнського району, **Дібр Ш** – Дібрівка Шахтарського району, **Добр** – Добропілля Добропільського району, **Дм Ш** – Дмитрівка Шахтарського району, **Дон В** – Донське Волноваського району **Дроб КЛ** – Дробишеве Лиманського району, **С В** – Сторівка Волноваського району, **С М** – Єлизаветівка Мар'їнського району, **Зв Бахм** – Званівка Бахмутського району, **ЗГ ВН** – Зелений Гай Великоновосілівського району, **Зуївка** – Зуївка м.Харцизька, **ЗК Добр** – Золотий Колодязь Добропільського району, **ЗК Л** – Зелений Клин Лиманського району, **Зл В** – Златоустівка Волноваського району, **ЗЯ Нік** – Зелений Яр Нікольського району, **Зор П** – Зоряне Покровського району, **Івер** – Іверське Олександрівського району, **Іскра ВН** – Іскра Великоновосілівського району, **Кам Д** – Кам'янка Добропільського району, **Кат М** – Катеринівка Мар'їнського району, **Кир В** – Кирилівка Волноваського району, **Кл Амв** – Кленівка Амвросіївського району, **Кл Бахм** – Кліщівка Бахмутського району, **Коб** – Кобилівка м.Вуглегірська, **Коз НА** – Козацьке Новоазовського району, **Комиш** – Комишувате Мангушського району, **Корсунь** – Корсунь м. Єнакієвого, **Іванівське** – Іванівське Бахмутського району, **Красногор** – Красногорівка Мар'їнського району, **Кр Ст** – Краснопілля Старобешівського району, **Кум Ст** – Кумачеве Старобешівського району, **Лис Амв** – Лисиче Амвросіївського району, **Мангуш** – Мангуш Мангушського району, **Мар** – Мар'їнка, **Мик В** – Миколаївка Волноваського району, **Мик Г** – Микитівка м. Горлівки, **Мик П** – Миколаївка Покровського району, **Микіл В** – Микільське Волноваського району, **М-Кач НА** – М – Качари Новоазовського району, **Мих Ол** – Михайлівка Олександрівського району, **Мих П** – Михайлівка Покровського району, **Н-ап В** – Новоапостолівка Волноваського району, **Н-бах Яс** – Новобахмутівка Ясинуватського району, **Неск** – Нескучне Великоновосілівського району, **Н-зар Ст** – Новозар'ївка Старобешівського району, **Ник Бахм** – Никифорівка Бахмутського району, **Н-кат Ст** – Новокатеринівка Старобешівського району, **Н-мих М** – Новомихайлівка Мар'їнського району, **Н-Ол В** – Нова Оленівка Волноваського району, **Нов Л** – Новоселівка Лиманського району, **Новотр В** – Новотроїцьке Волноваського району, **Нов Ст** – Новоселівка Старобешівського району, **Нов Б** – Новоселівка Бойківського району **Нов-2 Яс** – Новоселівка-2 Ясинуватського району, **Н-петр ВН** – Новопетриківка Великоновосілівського району, **Н-укр М** – Новоукраїнка Мар'їнського району, **О-К Кост** – Олександр-Калинове Костянтинівського району, **Ол В** – Оленівка Волноваського району, **Олг В** – Ольгинка Волноваського району, **Олдр В** – Олександрівка Волноваського району, **Олексівка ВН** – Олексівка Великоновосілівського району, **Ол М** – Олександрівка Мар'їнського району, **Оп Яс** – Опитне Ясинуватського району, **Ор Яс** – Орлинське Ясинуватського району, **Павл М** – Павлівка Мар'їнського району, **Пав М** – Павлівка Мар'їнського району, **Перв Яс** – Первомайське Ясинуватського району, **Петр Єн** – Петровське Єнакіївського району, **Петр П** – Петрівка Покровського району, **Петр-2 Ол** – Петрівка-2 Олександрівського району, **Петр Ст** – Петрівське Старобешівського району, **Перв Б** – Первомайське Бойківського району, **Під** – Піддубне Великоновосілівського району, **Плат В** – Платонівка м. Волновахи, **Прив Сл** – Привілля Слов'янського району, **Рай** – Райгородок Слов'янського району, **Рідкодуб** –

Рідкодуб Лиманського району, **Розд Бахм** – Роздолівка Бахмутського району, **Роя**– Роя Мар’їнського району, **РЯ Кост** – Русин Яр Костянтинівського району, **Св В** – Свободне Волноваського району, **Сел** – Селидове, **Серг П** – Сергіївка Покровського району, **Серг Сл** – Сергіївка Слов’янського району, **Серд Ш** – Сердите Шахтарського району, **Сів** – Сіверськ Бахмутського району, **Сонц** – Сонцево Покровського району, **Сп-Мих** – Спасько-Михайлівка Олександрівського району, **Срібне** – Срібне Покровського району, **Ст В** – Степне Волноваського району, **Стмір ВН** – Старомайорське Великоновосілківського району, **Ст-мих М** – Старомихайлівка Мар’їнського району, **Стмл ВН** – Старомлинівка Великоновосілківського району, **Тем Нік** – Темрюк Нікольського району, **Тет Сл** – Тетянівка Слов’янського району, **Удачне** – Удачне Покровського району, **Укр Нік** – Українка Нікольського району, **Усп М** – Успенівка Мар’їнського району, **Ф Нік** – Федорівка Нікольського району, **Хл В** – Хлібодарівка Волноваського району, **Хом НА** – Хомутове Новоазовського району, **Хрест** – Хрестище Слов’янського району, **Червоне** – Червоне Мангушського району, **Шах Яс** – Шахова Ясинуватського району, **Шевч ВН** – Шевченко Великоновосілківського району, **Ярова** – Ярова Лиманського району, **Яс** – Ясинувата.

Список використаної літератури

1. Глуховцева К. Д. Локалізми в системі українських східнослобожанських говірок. *Волинь-Житомирищина*, 2001. № 6. С. 177–182.
2. Гримашевич Г. І. Ендемізми в поліських говірках. *Діалектологічні студії 4: Школи, постаті, проблеми*. Львів, 2004. С. 289–294.
3. Гриценко П. Ю. Локалізми в структурі діалектної мови. *JAZYKOVEDNE STUDIE. XXVIII*. Bratislava, 2010. С. 236–244.
4. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наукова думка, 1990. 272 с.
5. Загнітко Н. Г. Матеріали до словника українських східностепових говірок (назви їжі). *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Вип. 16. Донецьк, 2008. С. 291–303.
6. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Донецьк. 2001. 19 с.
7. Кушмет-Бодаммер М. С. Діалектологічний портрет Донеччини: кінець 2014 р. (сільськогосподарська лексика). Тернопіль : Крок, 2017. 260 с.
8. Никончук М. В. Членування правобережнополіського діалектного масиву за ендемічними даними лексики і семантики. *Мовознавство*, 1981. № 4. С. 50–55.
9. Никочук М. В. Ендемічна лексика. *Київське Полісся : Етнолітвістичне дослідження*. Київ, 1989. С. 83–96.
10. Оглух Ф. І. Урумська говірка с. Старомлинівка Донецької області. *Мовознавство*, 1990. № 2. С. 52–61.
11. Тищенко Т. М. Ендемізми як відображення номінаційних та діалектологічних процесів у східноподільських говірках. *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*, 2017. Вип. 43. С. 124–129.
12. Фроляк Л. Д. Українські східностепові говірки Донеччини. Дрогобич : Просвіт, 2013. 400 с.

Список джерел та їхніх умовних скорочень

- Березовська – Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. 348 с.
- Ващенко – Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. Харків : ХДУ, 1960. 107 с.
- Грінченко – Грінченко Б. Д. Словарь української мови: В 4-х т. Київ : Наукова думка, 1996–1997.
- Даль – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. Москва : Рус. яз., 1978.
- Дзедзелівський – Дзедзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР : Лексика. Ужгород : Вид-во Ужгород. ун-ту, 1958. Ч. 1
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови / За ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1983–1988. Т. 1–3.
- Лисенко – Лисенко П. С. Словник поліських говорів. Київ : Наукова думка, 1972. 260 с.
- Матейко – Матейко К. Український народний одяг: Етнографічний словник. Київ : Наукова думка, 1996. 196 с.
- МССУГ – Омельченко З. Л., Клименко Н. Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. 114 с.
- Ожегов – Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Рус. яз., 1986. 796 с.
- Пиртей – Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок / Упор.: С. Д. Турчин. Івано-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. 364 с.
- Радлов – Опыт словаря тюркских нарѣчий В. В. Радлова / В. В. Радлов. В II томах и 4 частях. Санкт-Петербург : Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1899. Т. II. Ч. 2.
- СРДГ – Словарь русских донских говоров: В 3-х т. Р н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1975. Т. 1–3.
- СУГ – Східностепові українські говірки: Науково-навчальний посібник / За заг. ред. А. П. Загнітка. Донецьк : Вид-во ДонДУ, 1998. 114 с.
- СУМ – Словник української мови: В 11-и т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

СУСГ – Словник українських східнослобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко, Т. Тернавська, В. Ужченко. Луганськ, 2002. 234 с.

Чабаненко – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпряни. Запоріжжя : Вид-во ЗДУ, 1992. Т. 1–4.

References

1. Hlukhovtseva, K. D. (2001). Lokalizmy v systemi ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok. [Localisms in the system of Ukrainian East-Slobozhanskyi dialects]. *Volyn-Zhytomyrshchyna*. № 6. Zhytomyr, 177–182 (in Ukr.).
2. Hrymashevych, H. I. (2004). Endemizmy v poliskykh hovirkakh. [Endemisms in Polish dialects]. *Dialectological studios 4: Schools, persons, problems*. Lviv, 289–294 (in Ukr.).
3. Hrytsenko, P. Yu. (2010). Lokalizmy v strukturi dialektnoi movy. [Localisms in the structure of dialect language] *JAZYKOVEDNE STUDIE. XXVIII*. Bratislava, 236–244 (in Ukr.).
4. Hrytsenko, P. Yu. (1990). Arealne variuvannia leksyky. [Areal variation of the vocabulary]. Kyiv : Scientific thought, 272 (in Ukr.).
5. Zahnitko, N. H. (2008). Materialy do slovnyka ukrainskykh skhidnostepovykh hovirok (nazvy yizhi). [Materials for vocabulary Ukrainian East-Steppe dialects (names of food)]. *Linguistic Studies*. Vol. 35. Donetsk, 291–303 (in Ukr.).
6. Klymenko, N. B. (2001). Nazvy odiahu v skhidnostepovykh hovirkakh Donechchyny. [Names of clothes in the Eastern-Steppe dialects of Donetsk region]. Donetsk, 19 (in Ukr.).
7. Kushmet-Bodammer, M. S. (2017). Dialektolohichniy portret Donechchyny: kinets 2014 r. (silskohospodarska leksyka). [Dialectological portrait of Donetsk region: the end of 2014 year (agricultural vocabulary)] Ternopil : Krok, 260 (in Ukr.).
8. Nykonchuk, M. V. (1981). Chlenuvannia pravoberezhnopoliskoho dialektneho masyvu za endemicnymy danymy leksyky i semantyky. [Membership right-bank Polissya dialect areal with lexical and semantical endemisms]. *Linguistics*. № 4. Kyiv, 50–55 (in Ukr.).
9. Nykochuk, M. V. (1989). Endemichna leksyka. [Endemic vocabulary]. *Kyivske Polissia: Etnolitivistychna doslidzhennia*. Kyiv, 83–96 (in Ukr.).
10. Ohlukh, F. I. (1990). Urumska hovirka s. Staromlynivka Donetskoi oblasti. [Urum dialect of the village Staromlynivka Donetsk region]. *Linguistics*. № 2. Kyiv, 52–61 (in Ukr.).
11. Tyshchenko, T. M. (2017). Endemizmy yak vidobrazhennia nominatsiinykh ta dialektolohichnykh protsesiv u skhidnopodilskykh hovirkakh. [Endemisms as an image of nomination and dialectological protests in East-Podolian dialects]. *Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: Filolohichni nauky*. Vol 43. Kamianets-Podilskyi, 124–129 (in Ukr.).
12. Froliak, L. D. (2013). Ukrainski skhidnostepovi hovirky Donechchyny. [Ukrainian East-Steppe dialects of Donetsk region]. Drohobych, 400 (in Ukr.).

N. B. KLYMENKO. LOCALISMS IN THE EAST-STEPPE DIALECTS OF DONETSK REGION

Summary. Introduction. *Despite the wide study of the lexical system of Ukrainian newly created dialects, the East-Steppe dialects of Donetsk region still need to be researched in detail. One of the urgent tasks of Ukrainian dialectology is to analyze the indigenous lexis that has already been recorded, since unsystematic dialectal phenomena should also be studied for a complete description of the composition and changes in the lexical system of Ukrainian dialects. At present, there are no works devoted to the study of dialectal lexis of indigenous nature of the Ukrainian East-steppe dialects.*

The analysis of endemic lexis in the newly created Ukrainian dialects, which include the East-steppe dialects of Donetsk region, seems to be of particular relevance, as it helps to determine the connections between the newly formed dialects and the mother dialects, i.e. the neighboring Russian and Ukrainian ones, as well as to find out the main trends in development and the specifics of the newly created Ukrainian dialects.

The purpose of the article is to analyze the localisms in the lexical system of the East-steppe dialects of Donetsk region.

Methods. *Descriptive.*

Results. *Local lexis functioning in the dialects under study is conditioned not only by emergence of new words for designating specific local realities, but also by preservation of names which are ancient by origin and have darkened, non-transparent motivation. The latter can function as relict names of a dialect, as well as to be local names of modern concepts, which is associated with the features of the realia plan and the structure of the lexis of the newly created dialects.*

Partially the indigenous names are the innovations characteristic of the contact dialects areas, with a transparent motivation and word-formation models which are common for the newly created

dialects. Some local names arose due to specific phonetic and word-formation processes in the dialects under study.

A significant group of names of indigenous nature comprise East- steppe nomens, formed as a result of changing the semantic structure of words.

Originality. *The lexis of indigenous character has been the subject of special studies in Ukrainian linguistics for a long time. However, there is still no special research devoted to the analysis of endemism as language units of local distribution on the material of the Ukrainian East-steppe dialects.*

Conclusion. *Further study of the local nomens of the East- steppe dialects will not only clarify the specifics and areal behavior of the newly created dialects of the Ukrainian dialect continuum, but also determine the nominative and isotropic processes in the Ukrainian dialectal language.*

Key words: *East-Steppe dialects, endemic vocabulary, dialectical features, nominative processes, localisms, regionalisms, semantic structure of the word.*

Надійшла до редакції 11.05.19

Прийнято до друку 26.05.19